

Genteknologiutvalget

Casper Linnestad

Dato: 10.11.2021

Vår ref: 18/02169-4 hs772

Deres ref:

Innspill til Genteknologiutvalgets arbeid

Kirkerådet takker for muligheten til å komme med innspill til genteknologiutvalgets arbeid.

Genteknologi-utvalget skal oppdatere kunnskapsgrunnlaget om genteknologi i Norge, samt gjøre befolkningen, næringsliv og det offentlige mer bevisst på teknologiens potensiale til positiv samfunnsutvikling, men også etiske dilemma, utfordringer og veivalg. Dette anser Kirkerådet som viktig. Et pluralistisk samfunn trenger en løpende offentlig debatt rundt etiske avveininger og en kunnskapsbasert drøfting av vanskelige verdikonflikter. Vi trenger en høy bevissthet i samfunnet når det gjelder en etisk forsvarlig forskning og utvikling av genteknologiske metoder anvendt på planter og dyr. Ikke minst trengs det grunnforskning som er uavhengig av direkte økonomiske interesser.

Sammendrag

Kort oppsummert vil Kirkerådet legge vekt på:

- Genteknologi innebærer både muligheter, farer og interessekonflikter og krever kontinuerlig både forskning, kompetansebygging og offentlig dialog.
- I en tid med store trusler mot biologisk mangfold må føre-var-holdning være et overordnet prinsipp. Dette fordi mulig etablering av nye egenskaper i verste fall kan gi farlige konsekvenser for hele økosystemer.
- Gjeldende genteknologilov har gitt, og gir fortsatt, et godt rammeverk for å håndtere forskning og utvikling på saksfeltet.
- Alle fem aspekter som er nevnt i genteknologilovens formålsparagraf, *etikk, samfunnshensyn, bærekraft, helse og miljø*, er viktig og må beholdes.
- Skepsis mot nivådifferensiering av ulike GMO-metoder og -teknikker. Det trengs enkeltanalyser i hvert tilfelle, slik det blir praktisert under gjeldende lov.

Genteknologi berører vern om skaperverket

Den norske kirke (Dnk) er engasjert i vern om skaperverket. Dette omfatter bl.a. arbeid med miljø-, klima- og rettferdighetsspørsmål, samt menneskers selvforståelse og natursyn. Spørsmål om bruk av genteknologiske metoder berører flere av disse aspekter. Derfor er en bærekraftig utvikling på bio- og genteknologifeltet viktig for kirken.

I dette engasjementet samarbeider Dnk både nasjonalt og internasjonalt med et stort nettverk av andre kirker, tros- og livssynssamfunn, samt fag-, landbruks-, solidaritets- og miljøorganisasjoner. Noen eksempler:

Allerede i 1997 var Den norske kirke sterkt engasjert i opprettelsen av *Stiftelsen Fairtrade Norge*. I Norge var dessuten lenge *Grønn Hverdag* en slik samhandlingsplattform, nå er det bl.a. *Forum for utvikling og miljø*, *Klimavalgalliansen* og *Broen til framtiden*.

Internasjonalt skjer mye av samarbeidet om miljø- og utviklingsspørsmål gjennom våre søsterkirker og samarbeid i bl.a. *Kirkenes Verdensråd (KV)*, *Det lutherske verdensforbund (LWF)*, *Kirkens Nødhjelp (KN)* og *Act Alliance*.

I dag er mye av dette relatert til arbeid med FNs bærekraftsmål, og Den norske kirke har, sammen med KN, utgitt *Bærekraftsboka* for arbeid med dette tema i lokalmenighetene. Boka er oversatt til mange språk.

Her sies det bl.a. til bærekraftsmål «Utrydde sult»:

... de ulike bærekraftsmålene henger sammen. Sult henger også tett sammen med fattigdom, og for å løse sultproblemet må vi bekjempe fattigdom. Videre trengs det målrettet innsats for et bærekraftig landbruk. FN-organisasjoner og andre internasjonale aktører kan hjelpe utviklingsland å videreutvikle landbruket sitt på en måte som er bærekraftig, og som motvirker sult. Klarer vi å forbedre levekårene for småbønder og landløse arbeidere i jordbruket, og sikre flere kvinner tilgang til såkorn, fôr, gjødsel, redskaper og teknologi, har vi kommet et godt stykke på vei.¹

Under overskriften *Vårt daglige brød* (UKM 06/14) satte Ungdommens kirkemøte matproduksjon i Norge og verden på sin dagsorden, og ba Kirkerådet å følge dette tema opp videre i hele kirkens organisasjon. Også UKM retter sitt fokus på bærekraftig produksjon og handel, samt hensyn til miljø, artsmangfold og internasjonal solidaritet.

Nødvendig med dialog om vanskelige spørsmål

Kirkerådet erkjenner at genteknologi anvendt på planter, dyr og mikroorganismer er et vanskelig og sammensatt tema som kontinuerlig krever både forskning, kompetansebygging og offentlig dialog. Her kan det være store interessekollisjoner. Ikke minst fordi feltet også berører store immaterielle rettigheter og økonomiske interesser. Kirkerådet mener at det er avgjørende at det skapes rom for gjensidig respekt og lytting til hverandres argumenter. Ikke minst trengs det ydmykhet og forsiktighet, preget av en føre var-holdning når det gjelder menneskets omgang med naturen, samt et stort fokus på naturens egenverdi og menneskets forvalteransvar.

Valg av ord og begreper

Kirkerådet mener å ha observert at begrepsbruken for å beskrive genteknologi i offentlig debatt har endret seg i løpet av de siste årtier fra *genmanipulering*, over *genmodifisering* til i dag, særlig i forbindelse med nye metoder som CRISPR, *genredigering*. Dette kan skape et inntrykk at det her handler om forskjellige ting: Noe er potensielt farlig og må kontrolleres, mens bruk av nyere teknikker, som f. eks. CRISPR, er uproblematisk og trenger mindre kontroll og lovregulering av samfunnet.

Kirkerådet tror det er viktig å være seg bevisst på at valg av ord og begreper i det offentlige ordskifte i seg selv kan påvirke debatten rundt genteknologi, helt uavhengig av reell

¹ <http://xn--berekraftsboka-3fb.no/blog/2019/02/05/utrydde-sult/>

videreutvikling og forbedring av teknologien. En endring fra mer negativt til mer positivt ladede ord kan i seg selv ha konsekvenser for allmenhetens tilslutning eller skepsis.

Etisk bevissthet og ansvar for både mennesker og resten av skaperverket

Den norske kirke har i flere år deltatt i et samarbeid i Norges kristne råd (NKR) som ville sette bio- og genteknologi på dagsorden til mange flere kirkesamfunn. Som resultat av dette arbeidet har NKR mai 2020 utgitt heftet «Hva er da et menneske?» Selv om hovedfokus er på bioteknologi og humanmedisin, skrives det her også om den etiske sammenhengen mellom human bioteknologi og genteknologi:

«I kjølvannet av en økende bevissthet om menneskeskapt klima- og miljøproblemer må dette perspektivet utvides. Innen noen vitenskaper har man foreslått navnet Antropocen, «menneskets tidsalder», på den geologiske tidsperioden vi nå er inne i. Bakgrunnen for forslaget er erkjennelsen av at vår menneskelige sivilisasjon nå preger miljøet i en grad som avsetter betydelige spor på jordkloden. Blant de viktigste miljøendringer som får konsekvenser for Jorden, nevnes trusselen mot artsmangfoldet (artsutrydning). Fokus på gen- og bioteknologiske metoder i landbruk og matproduksjon er også relevant i denne sammenhengen. Som del av kirkenes engasjement for vern om skaperverket og miljø har derfor f. eks. Den norske kirke også uttalt seg om genteknologiloven og anvendelse av bioteknologiske metoder på planter, dyr og økosystemer. Vårt forvalteransvar tilsier at vi må ha høy etisk bevissthet også på disse områder.»²

Å tale den utsattes sak, også gjennom et solid lovgrunnlag

Der det kommer til verdikonflikter som truer mennesker eller skaperverket har kirken et særlig ansvar for å tale den svakes sak. For lutherske kirker i hele verden har reformasjonsjubileet i 2017 minnet om at verken menneske eller skaperverk er til salgs.

På denne bakgrunnen er både bio- og genteknologiloven viktig for kirken.

Kirkerådet mener at Norge kan være stolt av å ha vært tidlig ute med lover som mange andre land siden har orientert seg etter. Dette perspektivet er viktig i en globalisert verden, der det ofte argumenteres for at vi av konkurransehensyn ikke bør eller kan ha strengere lover enn andre land. Det vises til Kina og USA som har mer liberale lover når det gjelder GMO. Men Kirkerådet mener at man her tvert imot kan si at det er viktig at noen går foran og viser vei.

Å veie muligheter og potensielle farer som nye genteknologiske metoder og GMO-er skaper mot hverandre er vanskelig og ofte forbundet med stor grad av usikkerhet.

Genteknologiske fremskritt, som CRISPR, sammen med annen ny teknologi innenfor digitalisering og automatisering, har ført til en rask og akselererende utvikling på genteknologifeltet. Derfor diskuteres samfunnets rammer og lovgrunnlag for å styre denne utviklingen ikke bare i Norge, men også for eksempel i EU.

Gode formålsparagrafer i lover som gjelder liv

Kirkerådet mener at den gjeldende genteknologiloven har gitt, og gir fortsatt, et godt rammeverk for å håndtere forskning og utvikling på saksfeltet.

Sammen med bioteknologiloven gir den rammer for forskning og bruk av teknologi innenfor naturforvaltning og humanmedisin, og gir dermed også uttrykk for samfunnets menneske- og natursyn. Kirkerådet vil fremheve den signalfunksjonen som formålsparagrafene i disse lovene har hatt og har for å verne om sentrale livsverdier.

² Norges kristne råds skriftserie, nr. 23 *Hva er da et menneske?*, s.6

Både menneskets verdi og ukrenkelighet, uavhengig av funksjons- og prestasjonsevne, samt skaperverkets integritet og egenverdi er sentrale verdier i kristen tro og livssyn. Begge formålsparagrafene gjenspeiler disse verdier på en god måte.

Kirkerådet opplever at hverken disse verdiene eller de sosiale og politiske konsekvensene av dette menneske- og natursyn skiller oss fra andre tros- og livssynssamfunn i vesentlig grad. Tvert imot forener de oss ofte om felles mål, noe som i de senere årene ikke minst er blitt synlig i et felles engasjement for en ansvarlig og rettferdig klimapolitikk.

Kritisk til «patent på liv»

Derimot har markedsaktører med ensidig fokus på økonomisk profitt, eksempelvis store internasjonale selskaper, gjentatte ganger vært gjenstand for kirkelig maktkritikk. Det samme gjelder på individplanet en forbrukeratferd der egeninteresse kommer i konflikt med sosiale og økologiske hensyn.

Den internasjonale debatten om *Patent på liv*, der også Kirkerådet har deltatt, har vist at en slik kritisk holdning og vaktksomhet overfor store globale selskaper i høy grad også bør gjelde på genteknologifeltet. Her har kirkesamfunn ofte stått sammen med miljø-, solidaritets- og landbruksorganisasjoner. Det skal likevel anerkjennes at utviklingen av nye rimelige metoder også kan gi mulighet for andre aktører enn de store selskapene å delta i den genteknologiske utviklingen.

Viktig med helhetssyn i genteknologilovens formålsparagraf

Kirkerådet mener at alle de fem aspekter som er nevnt i genteknologilovens formålsparagraf, *etikk, samfunnshensyn, bærekraft, helse og miljø*, er svært viktig og må beholdes. Når de har blitt hevdet at genteknologiloven med sine krav om hensyn til etikk, samfunn og bærekraft går lengre enn EUs krav, samt at det er vanskelig å vurdere slike kriterier, så er dette etter Kirkerådets vurdering ingen tilstrekkelig argument for å sløyfe disse. I et føre-var-perspektiv er det helt nødvendig at samfunnet krever omfattende vurderinger av nye teknologier og at det utarbeides nødvendige veiledninger for disse vurderingene.

Kirkerådet mener at en slik restriktiv praksis i Norge ikke er i konflikt med EU. Mens Bioteknologirådet i sitt høringsnotat våren 2018 foreslo en nivå-differensiering, slo den europeiske domstolen juli 2018 fast at også nye genteknologiske metoder hører inn under den eksisterende genteknologiloven, og at det må treffes tiltak for å verne miljø og helse, og som ivaretar føre-var-prinsippet.

Føre-var, også for nye metoder

Nylig (oktober 2021) har Bundesamt für Naturschutz (BfN), den tyske regjeringens vitenskapelige organ for naturvern, utgitt et posisjonspapir³ som omhandler bruk av nye genteknologiske metoder. Her slår man fast at føre-var-prinsippet må være et overordnet prinsipp. Det betyr konkret at man må gå ut fra potensiell høy risiko for skade så lenge det vitenskapelige grunnlag over mulig farepotensial og utilsiktede bivirkninger er utilstrekkelig, og det finnes lite erfaring ved bruk og utsetting i naturen.

Dette fordi mulig etablering av nye egenskaper i verste fall kan gi uønskede og farlige konsekvenser for hele økosystemer. Kirkerådet frykter at nye teknikker for genredigering kan mangedoble denne risikoen målt mot konvensjonelle metoder. Forslaget om utvikling og bruk av *Gene Drives*, gentekniske kjedereaksjoner f.eks. med formål om utryddelse av

3

uønskede arter i naturen, er i denne sammenhengen et ekstremt eksempel for en utvikling som Kirkerådet avviser.

BfN støtter i sitt posisjonspapir at EU-kommisjonen foreslår to søyler for fremtidig regulering av planter der man har brukt nye metoder for genredigering:

1. Nødvendigheten av et høyt nivå for vern når det gjelder helse for mennesker, dyr og miljø
2. Utarbeiding og integrering av en bærekraftsanalyse som er i overensstemmelse med bl.a. EUs «Green deal» og «Farm to fork»-strategi.

Kirkerådet støtter dette forslaget.

EUs «From Farm to Fork – strategy»

Når EU-parlamentet oktober 2021 diskuterte EU-kommisjonens «From Farm to Fork – strategy» fikk den bred støtte, bl.a. for planer om halvering av plantevernmidler og antibiotika, redusert bruk av kunstgjødsel, strengere dyrevelferdsregelverk, obligatorisk ernærings-, dyrevelferds- og bærekraftsmerking. Den økologiske produksjonen skal økes til minst 25 %.⁴

Å legge til rette for småskalaprodusenter, plantehelse og biologisk mangfold

I Norge har Utviklingsfondet, som jobber for rettigheter og levekår til flere hundre millioner småskaleprodusenter i utviklingsland, i mai 2020 offentliggjort et posisjonspapir til GMO-planter og matsikkerhet. Disse produsentene, ofte kvinner, står for en stor del av verdens matproduksjon. De er helt og holdent avhengig av sin småskalalandbruk og er konstant truet av klimaendringer med tørke eller flom. Deres tilgang til lokal tilpasset frø av god kvalitet er essensiell for matproduksjon for eget konsum og salg.

Derfor ønsker Utviklingsfondet å promotere økologiske og holistiske tilnærminger for å møte disse komplekse utfordringene. Til dette hører tradisjonell planteforedling med fokus på lokale økosystemer, biodiversitet, plantehelse og lokale frøbanker.

På denne bakgrunnen mener Utviklingsfondet at nye GMO-teknikker eller GMO-planter i liten grad vil bidra å styrke småskalaprodusenter, men tvert imot vil svekke deres uavhengighet: «As of today, we do not consider that genetically modified plants as part of the solution in our efforts to increase food security of smallholder farmers».⁵

Kirkerådet støtter dette perspektivet.

Nivådifferentiering av GMOer?

Som tidligere nevnt foreslo Bioteknologirådet i sitt høringsnotat i 2018 å nivådifferentiere regulering av GMOer. Kirkerådet støttet et mindretall som var kritisk til dette. Da er det interessant å merke seg BfNs vurderinger per oktober 2021 også konkluderer med at det ut ifra vitenskapelig kunnskap ikke finnes grunnlag for å kategorisere GMOer generelt i slike grupper. Det trengs enkeltanalyser i hvert tilfelle, slik det blir praktisert under gjeldende lov.

Kirkerådet skrev til dette i 2018:

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/eu-parlamentet-gar-for-en-mer-barekraftig-matproduksjon/id2879523/>

⁵ Development Fund's position on the role of genetically modified plants in improving food security
Approved by the DF Board May 2020

Kirkerådet forstår det slik at Bioteknologirådets flertalls forslag om nivådifferensiering begrunnes med bedre samsvar mellom antatt risiko og krav til konsekvensutredning. Mindretallet mener at erfaringen viser at dagens lov er fleksibel og tilpasset teknologiutviklingen. Kirkerådet støtter mindretallets vurdering. Dette også på bakgrunn av at Norge i sin vurdering av søknader hittil gjennom EØS-avtalen har fått aksept for å legge alle genteknologilovens kriterier til grunn. Dersom Norge skulle velge en oppmykning av loven, kan dette bli en irreversibel prosess. Kirkerådet mener at en slik risiko må unngås. Nye effektive og lett tilgjengelige teknologier kan resultere i at et stort antall nye GMO-er settes ut i naturen og at risikoen for uønskede effekter i økosystemene øker. En slik situasjon vil gjøre det ekstra viktig å ha en god regulering og overvåking. Det er etter Kirkerådets vurdering fortsatt nødvendig med en sak-til-sak-vurdering.

Kirkerådet støttet derfor i sin høringsuttalelse i 2018 et samlet Bioteknologiråd om at ingen organismer fremstilt med genteknologi skal unntas genteknologiloven.

Krav til merking og sporbarhet – valgfrihet for forbruker og produsent

Kirkerådet mener at dagens krav til merking og sporbarhet for alle GMO-er bør bestå uendret for å sikre forbrukernes rett til å velge. Uansett om de gjør dette utfra bekymring for egen helse, etiske vurderinger eller bekymringer for økosystemer og artsmangfold.

Å sløyfe krav til GMO-merking og sporbarhet, eller kalle genredigerte produkter noe annet enn GMO, ville ikke bare svekke valgfriheten til forbrukeren, men ikke minst ødelegge for økologiske eller konvensjonelle bønder å produsere og markedsføre sine produkter uten bruk av GMO. Det er ikke det vi trenger. Tvert imot.

Kirkerådet støtter BfNs vurdering at bærekraftig landbruk og global matvaresikkerhet best kan oppnås gjennom å endre landbrukets praksis mer i retning av økologiske hensyn, jordvern, jordkvalitet og integrert plantevern.

BfN slår fast at det er høyst usikkert om nye GMO-planter vil kunne bidra til FN's bærekraftsmål når det gjelder landbruk, global matproduksjon og klima.

Fortsatt høyt fokus på samfunnsnytte, bærekraft og etikk

Kirkerådet støttet i sin uttalelse i 2018 et samlet Bioteknologiråd som mener at det i genteknologiloven, i tillegg til helse og miljø, også fremover bør stilles krav til samfunnsnytte, bærekraft og etikk for alle organismer som omfattes av loven.

Både i Norge, Europa og verden engasjerer kirker seg i dette tema som en viktig del av et omfattende samarbeid for miljø, klima og solidaritet.

I Tyskland er det etablert et stort nettverk av over 94 organisasjoner⁶, deriblant naturvern- og landbruksorganisasjoner og kirker, som krever en fortsatt streng lovregulering av GMO-organismer. De kritiserer at bruk av nye GMO- metoder bygger opp under det eksisterende konvensjonelle industri-landbruket, bl.a. med å produsere sprøytemiddelresistente planter. Og at de dermed hindrer en nødvendig økologisk nyorientering i landbruket med bl.a. klimatilpasning og reduksjon i bruk av kjemiske sprøytemidler. Dette anses som uholdbart, spesielt på bakgrunn av det ekstremt truede biologiske mangfoldet i verden.

⁶ Arbeitsgemeinschaft bäuerliche Landwirtschaft, https://www.abl-ev.de/apendix/news/details/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=3898&cHash=ff4e0ac06dbcd346a87032da141802e6

At industrielle aktører nå hevder at man skal utvikle helt andre og mer bærekraftige GMOer opplever Kirkerådet foreløpig bare som en påstand som møtes med betydelig skepsis i miljøer som engasjerer seg i arbeidet for mer bærekraftige matsystemer.

I dag er naturens økosystemer og artsmangfold under sterk press, ikke minst gjennom menneskeskapte klimaendringer, men mange steder også et industripreget landbruk. Kirkerådet mener derfor at det også i dagens genteknologidebatt må legges størst mulig vekt på føre var-prinsippet, og at det ved alle teknologiske inngrep tas hensyn til den samlede belastningen for økosystemer.

Forventninger

Kirkerådet erkjenner at nye genteknologiske metoder har et potensiale til å utvikle planter og dyr som kan bidra til et mer bærekraftig land- og havbruk. Dette ville være positivt.

Likevel ser Kirkerådet heller ikke i dag at man kan hevde at GMO er et nødvendig verktøy for å brødfø en voksende verdensbefolkning. Bærekraftig matproduksjon er et sammensatt spørsmål med mange ulike faktorer. Matmangel i deler av verden er fortsatt i stor grad et rettferds- og fordelingsspørsmål, og det er svært viktig å hindre matsvinn i alle ledd. Derfor er Kirkerådet glad for at FN ser dette spørsmålet som en del av sitt arbeid med bærekraftsmålene, og at Norges nye regjering i sin regjeringsplattform tar sikte på å utarbeide en matkastelov.

Med vennlig hilsen

Ingrid Vad Nilsen
direktør

Jan Christian Kielland
avdelingsdirektør

Dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen signatur.

Mottakere:
Genteknologiutvalget, Casper Linnestad